

DELIMITAREA POLISEMIEI DE OMONIMIE LA SUBSTANTIVELE DERIVATE METONIMICE

Tatiana PORUMB

Catedra Filologie Spaniolă și Italiană

The article represents an approach to the problems of polysemy and lexical homonymy delimitation and as regards the semantic derivatives appeared on the basis of metonymy.

În lingvistica contemporană, metonimia este definită drept dependență de incluziune a sememelor. Unii autori [1, p.53] consideră admisibilă definirea metonimiei prin intermediul dependenței de incluziune sau implicațiune, fiind considerată un „analog cognitiv al relațiilor reale (interacțiune, dependență) dintre entitățile din lumea obiectivă” de tipul: material–produs din acest material, cauză–efect, proces–rezultat, parte–tot, proprietate–obiect ș.a. Raportul de implicațiune, în accepția acestor autori, obține un conținut cuprinzător, incluzând, totodată, și unele tipuri de relații suplimentare, cum ar fi contiguitatea contextuală, spațial-temporală, care nu sunt acoperite de noțiunea de „metonimie”. Pentru acest tip de raport, V.I. Bahnaru [2, p.72] propune termenul de metasemie implicativă, care are două forme concrete de manifestare: metasemie implicativă cu orientare denominativă și metasemia implicativă cu orientare estetică. Metasemia implicativă cu orientare estetică presupune prezența unei imagini poetice în conținutul sememelor derivate, fapt ce se află în concordanță cu scopul mesajului poetic, în timp ce metasemia implicativă cu orientare denominativă, de regulă, nu are finalitate expresivă și, de aceea, se caracterizează, mai întâi, prin orientarea de a desemna realitatea obiectivă.

Metasemia implicativă are trei varietăți concrete de funcționare: spațială, temporală și spațial-temporală. Varietățile implicative ale metasemiei se realizează prin modelele generale ale metasemiei implicative, care în fiecare limbă se manifestă prin intermediul unor modele concrete, uneori proprii numai limbii date.

În continuare, vom determina, în primul rând, modelele generale de metasemie implicativă în limba italiană, care cel mai frecvent contribuie la apariția sememelor noi în cadrul semantemelor și, în al doilea rând, modelele productive concrete de mutații semantice de contiguitate care duc la scindarea integrității unui cuvânt în două sau mai multe omonime.

După ce am analizat substantivele din vocabularul limbii italiene, am delimitat tipurile mai productive de modele ale metasemiei implicative în plan paradigmatic. Unul din modelele generale de manifestare ale metasemiei implicative spațiale este modelul **parte pentru tot**: *autofocus* „obiectivul aparatului de fotografiat care execută automat focalizarea” și „aparatul de fotografiat dotat cu astfel de obiectiv”; *carne* „parte a corpului constituită din mușchi” și „corpul uman, persoană”; *clip* „închizătoare cu care se prind cerceii de ureche” și „cercei cu astfel de închizătoare”; *emicrania* „cefalee localizată într-o zonă a capului” și „durere de cap”; *feccia* „drojdia de vin depusă pe fundul butoiului” și „orice depunere care se sedimentează pe fundul vaselor ce conțin lichide”.

În limba italiană este productiv și modelul invers **tot pentru parte**: *camino* „sobă joasă cu vatra larg deschisă” și „coș pe unde iese fumul”; *implantologia* „disciplină medicală care studiază implantele și transplantele de organe în chirurgia generală” și „timplantare a părului” sau „tehnică odontoiatrică care permite înlocuirea dinților cu proteze”; *droga* „substanță vegetală uscată folosită la aromatizarea bucatelor, condiment” și „substanță naturală sau sintetică cu proprietăți stupefiante”.

După cum observăm, relațiile dintre semnificațiile care apar în structura semantică a substantivelor după modelul **parte pentru tot** și **tot pentru parte** pot fi numite de incluziune, deoarece se bazează pe raportul de incluziune dintre entitățile din lumea obiectivă. Acest tip de dependență obiectivă se manifestă și la nivel lingvistic prin dependență semantică, adică, prin prezența cel puehnică de țin a unui sem comun între sememele derivate și derivate, ceea ce garantează integritatea semantică a cuvântului. Să exemplificăm cele spuse, aplicând analiza semică asupra semnificațiilor derivate și derivate ale unuia din substantivele citate:

- autofocus* 1. hiperosem „obiectivul”, clasem [inanimat], hiposeme [structură] „de la aparatul de fotografiat”, [operație] „care execută automat focalizarea”;
2. hiperosem „aparatul de fotografiat”, clasem [inanimat], hiposeme [structură] „dotat cu astfel de obiectiv”, [operație] „care execută automat focalizarea”.

Prin urmare, observăm că semul în baza căruia se efectuează transferul semantic este semul [operație] sau [acțiune].

Modelul **parte pentru tot** se realizează în limba italiană într-un număr mare de modele concrete asupra cărora vom stăruii în continuare. Modelul **plantă – partea ei sau produsul din ea**: *abete* „brad” și „lemn de brad”; *alloro* „dafin” și „frunza de dafin”; *anice* „anason” și „lichior de anason”; arachide „arahidă, plantă” și „semințele prăjite de arahide”; *assenzio* „pelin” și „lichior de pelin”; *betel* „arbust” și „bol de mestecat pregătit din frunzele acestei plante”; *cacao* „arboarele de cacao” și „praful de cacao obținut din semințele de cacao”; *caffè* „planta de cafea” și „substanța aromatică obținută din semințele fructului de cafea”, „băutura din această substanță”.

Modelul **material – produsul din acest material**: *argento* „argint (metal)”, „obiecte din argint” și „monedă de argint”; *avorio* „fildes” și „obiecte din fildes”; *bandone* „foaie de tablă” și „jaluza din metal”; *bronzo* „bronz”, „obiecte din bronz”, „obiecte de artă din bronz”, „clopot din bronz”; *felpa* „țesătură de pluș”, „haină din pluș”.

În baza investigațiilor efectuate, observăm că modelele **parte pentru tot, tot pentru parte și planta – semințele, fructul sau produsul din ea** servesc drept mijloace de actualizare a cuvântului polisemic, dar nu duc la dezintegrarea acestuia în unități lexicale distincte, deși unele dicționare [3] înregistrează în articole diferite denumirea de plantă *noce*₁ „nuc” și de fruct al acestei plante *noce*₂ „nucă”.

Modelul concret **animal – produs din pielea, lâna, blana, pana, carnea acestui animal** poate contribui uneori la apariția a două sau mai multe omonime. Cauza acestor scindări semantice rezidă în raportul dintre obiectele din lumea reală, care suferă schimbări datorită progresului tehnico-științific și care se oglindesc și în limbă. Deși dicționarul lui Nicola Zingarelli continuă să le trateze într-un singur articol, noi considerăm cazurile următoare drept omonime care trebuie tratate în articole diferite:

<i>penna</i> ₁	<u>hiperosem</u> „formație cornoasă”, <u>clasem</u> [animat] [nonuman], <u>hiposeme</u> [localizare] „epidermică”, [compoziție] „care acoperă corpul păsărilor”, [funcție] „servind la protecția lui și la zbor”;	<i>penna</i> ₂	<u>hiperosem</u> „instrument cu cerneală”, <u>clasem</u> [inanimat], <u>hiposem</u> [operație] „cu care se scrie”.

Însă nu toate semnificațiile apărute în structura semantică a substantivelor în baza modelului concret **animal – produs din pielea, lâna, blana, pana, carnea acestui animal** devin independente semantic, adică omonime; majoritatea din aceste derivate doar sporesc numărul semnificațiilor în structura semantică a substantivelor respective: *antilope* „antilopă” și „pielea tăbăcită a acestui animal folosită la confecționarea hainelor”; *camoscio* „capră de munte” și „pielea acestui animal”; *capretto* „ied” și „pielea tăbăcită a acestui animal”; *lingua* „limbă, organ mobil” și „fel de mâncare din limbă de animal gătită”; *lombata* „mușchi de la coapsa animalelor tăiate” și „fel de mâncare din acest tip de carne”.

Modelul **obiect₁ – obiect₂, coexistente în spațiu**, s-a dovedit foarte productiv în limba italiană: *barbecue* „grătar” și „friptură la grătar”; *bordo* „bord al unei nave” și „bordură”; *busto* „bust” și „corset”; *calcolo* „calcul matematic” și „calcul, pietricică biliară”; *cavallo* „cal” și „răscroiala pantalonilor”; *collo* „gât”, „guler” și „balot”; *passante* „trecător, pasager, pieton” și „gaică la cordon”; *polsino* „încheietură la mână”, „puls” și „mâneca unei haine”; ș.a. Din substantivele enumerate își păstrează integritatea doar: *barbecue* și *bordo*, celelalte, după părerea noastră, au scindat în două sau mai multe omonime. Pentru unele din ele, acest fapt este atestat de dicționarele italiene de referință: *Vocabolario della lingua italiana* [4] înregistrează drept omonime substantivele *collo*₁ „gât, guler” și *collo*₂ „balot”, iar *Dizionario di italiano, Garzanti–Petrini* [5] înregistrează *calcolo*₁ „calcul matematic” și *calcolo*₂ „calcul biliar” și, respectiv, *collo*₁ și *collo*₂.

Să analizăm aceste cazuri mai amănunțit.

- barbecue* 1. hiperosem „obiect”, clase [inanimat], hiposeme [structură] „alcătuit din vergi metalice paralele prinse într-un cadru”, [funcție] „pe care se frige carne, pește, ciuperci etc.”;
2. hiperosem „friptură”, clase [inanimat], hiposem [modalitate] „pregătită la grătar”.

În structura semică a semnificației „friptură”, sememul *barbecue* „grătar” devine hiposem, indicând modalitatea de gătire. Același lucru se întâmplă și în cazul substantivului *bordo* „bord” și „bordură”: 1. „bord” (al unei nave), 2. „tiv, margine” (a unei țesături), 3. „fășie, panglică cusută [localizare] la marginea unui obiect textil”.

Substantivul *calcolo* cândva desemna obiectul, materia „piatră”, mai târziu cuvântul a obținut și semnificația de „calcul matematic”, deoarece socotelile se făceau cu ajutorul pietrelor. În cazul acesta, transferul semantic a avut loc după modelul **obiect – operație de calcul**. Dacă analizăm în sincronie componența semică a sememelor substantivului *calcolo*, observăm că acestea nu au nici un sem comun:

- calcolo*₁ hiperosem „ansamblu de operații matematice”, clase [dinamicitate], hiposem [scop] „făcute cu scopul de a găsi valoarea uneia sau mai multor mărimi”.
*calcolo*₂ hiperosem „concrețiune”, clase [inanimat], hiposeme [formă] „de forma unei pietricele”, [origine] „rezultată din precipitarea sărurilor organice și anorganice”, [loc] „care se formează în anumite organe interne”.

Prin urmare, *calcolo*₁ și *calcolo*₂ pot fi considerate omonime.

Substantivul *collo*₂ „balot” a derivat de la substantivul *collo*₁ „gât” în baza metasemiei implicative de tipul **obiect₁ – obiect₂, coexistente în spațiu**, deoarece cândva obiectele de dimensiuni mai mari se cărau pe gât, astfel asociația „marfă purtată pe gât” a produs semnificația de „balot”. Mai mult ca atât, după părerea noastră, sememul „guler” este tratat pe nedrept în dicționarele italiene de referință ca fiind VLS a lui *collo*₁ „gât”:

- collo*₁ 1. hiperosem „parte a corpului”, clase [animat], hiposem [funcție] „care unește la om și unele vertebrate capul de torace”.
*collo*₂ hiperosem „parte a unor haine”, clase [inanimat], hiposem [scop] „confeccionată pentru „guler” a acoperi complet sau parțial gâtul”.

Acest fapt poate fi confirmat prin existența în limba italiană pentru *collo* „guler” a sinonimelor *colletto* și *bavero* (*colletto* fiind diminutivul lexicalizat al lui *collo*). Iar dacă comparăm aceste unități lexicale din limba italiană cu respectivele acestora din limba română, observăm că în limba română avem trei lexeme diferite pentru a desemna conținutul acestor entități: 1) *gât*; 2) *guler*; 3) *balot*.

În cadrul modelului general de metasemie implicativă spațială, avem modelul concret **obiect – local, întreprindere**, care este destul de productiv pentru limba italiană: *abbigliamento* „haine” și „sector al industriei care produce haine”; *battistero* „cristelniță” și „partea bisericii unde se administrează botezul”; *buffet* „masă pe care se pun mâncărurile, băuturile” și „bufet, restaurant”; *caffè* „plantă tropicală”, „băutură, cafea” și „cafenea”; *carrozzeria* „caroserie” și „atelier unde se fac sau se repară caroserii, trăsuri”; *dazio* „taxă vamală” și „birou vamal”; *cassa* „ladă, cutie” și „ghişeu care se ocupă de plăți și încasări”; *deposito* „depozit” (obiect, sumă depozitată) și „magazie, depozit”; *discotecă* „colecție de discuri” și „încăpere special amenajată pentru păstrarea și audierea discurilor” și „local în care se ascultă muzică modernă și se dansează”; ș.a. Din această serie de cuvinte, considerăm omonime semantice substantivele *caffè* și *discoteca* (cvasiomonime). Să studiem structura semică a sememelor substantivului *caffè*:

- caffè*₁ hiperosem „băutură”, clase [continuitate], hiposeme [origine] „preparată din cafea prăjită „cafea” și râșnită, sau din surogat”, [culoare] „de culoare cafenie închisă”.
*caffè*₂ hiperosem „local”, clase [imobilitate], hiposeme [utilitate] „public”, [dimensiuni] „de „cafenea” dimensiuni diferite”, [funcție] „în care se consumă ceai, cafea, băuturi alcoolice, prăjituri”.

Observăm că aceste două sememe *caffè* „cafea” și *caffè* „cafenea” nu conțin nici un sem în comun; în plus, pentru a desemna obiectele în cauză din realitatea înconjurătoare, limba italiană dispune și de alte mijloace: pentru „cafea” avem *caffè*, iar pentru „cafenea” *caffetteria*, ambele fiind niște derivate de la baza derivativă *caffè*, foarte productivă în italiană: *caffeccio*, *caffeino*, *caffettino*, *caffeccio*, *caffeario*, *caffeuolo*, *caffeifero*, *caffaina*, *caffesimo*, *caffellatte*.

Așadar, materialul de limbă supus analizei permite să conchidem că derivatele semantice provenite în baza metonimiei, modificându-și statutul de neologisme semantice corelate cu tot ansamblul semantic al unității lexicale în structura căreia figurează, pot deveni neologisme lexicale în procesul continuu de evoluție a limbii. Cu alte cuvinte, unele modele de metonimie pot deveni surse ale omonimiei.

Referințe:

1. Никитин М.В. Лексическое значение в слове и словосочетание. - Владимир, 1974. - 222 с.
2. Bahnaru V.I. Mutații de sens: cauze, modalități, efecte. - Chișinău: Știința, 1988. - 156 p.
3. Cfr. tratarea diferită în dicționare a cuvântului *noce*: în *Dizionario italiano-romeno* [6] – *noce*₁ și *noce*₂, în *Dizionario di italiano* [5] – *noce*₁ și *noce*₂, iar în *Vocabolario della lingua italiana* [4] doar *noce*.
4. *Vocabolario della lingua italiana* di Nicola Zingarelli. Ed. XI. - Bologna: Zanichelli editore S.p.a., 1986.
5. *Dizionario di italiano* / Petrini Editore // Garzanti Linguistica. - 2004.
6. *Dizionario italiano-romeno. Dicționar italian-român* / Sub red. lui Al.Balaci. Ed.III. - București: Editura 100+1 Gramar.

Prezentat la 23.03.2007